

КРАЄЗНАВСТВО ПОДІЛЛЯ В ІСТОРІЇ КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ УКРАЇНИ 20-30-Х РР. ХХ СТ.

Краєзнавство кінця ХІХ - ХХ ст. було активним учасником історичного процесу на Поділлі, яке відіграло помітну роль у соціально-культурній сфері, насамперед у формуванні історичної пам'яті суспільства, приверненні уваги широких верств до самобутньої культурної спадщини у вигляді пісенної творчості, рухомих і нерухомих пам'яток, традицій побуту тощо. Звідси, краєзнавство ставало предметом зацікавленості дослідників як у минулому, так і сучасних. Однак, зазначимо, що й досі історіографія з історії краєзнавства Поділля 20-30-х рр. ХХ ст. має ще незначну кількість праць.

Очевидно, це пов'язано з тим, що історія України 20-30-х рр. ХХ ст. оцінюється неоднозначно. У цьому зв'язку відомий сучасний історик Юрій Шаповал підкреслював: „За умов відсутності у суспільстві мінімального консенсусу щодо інтерпретації подій власної історії обговорення будь-якого питання перетворюється на черговий тур внутрішньої „холодної війни“ з чисто механічним трактуванням минулого. Історія за таких умов ворогуючими таборами однозначно поділяється на добро і зло, тобто на „своїх“ і „ворогів“, а у трактуванні подій відсутні нюанси, сповідується примітивний, але надійний „чорнобілий“ принцип”¹. З іншого боку, на стан досліджень краєзнавства 20-30-х рр. ХХ ст. негативно впливає мозаїчність архівної бази, розпорошеність документальних масивів. Звідси, взаємозаперечуюча кодифікація найважливіших подій краєзнавчого руху. Скажімо по-різному трактується навіть дата 1-ої Всеукраїнської конференції з краєзнавства, що проходила у Харкові у 1925 році з 28 по 31 травня.

Дискусійно оцінюється внесок окремих діячів у розвиток краєзнавчого руху, наукового доробку, окремих праць тощо.

Без сумніву, історіографами подільського краєзнавства 20-30-х рр. ХХ ст. були безпосередні його організатори. Серед праць того часу найбільш вагомою стала „Краєзнавство на Поділлі“, що належала перу відомого в цьому регіоні організатора краєзнавчого руху, завідувача кабінету виучування Поділля В.Д. Отомановського. Вона побачила світ у 1926 році й містила велику кількість фактологічних даних, давала уяву про шляхи і напрями регіональних досліджень². Не менш цінною була праця Миколи Белінського „Часописи Поділля (в межах УСРР). Історичний нарис з доби 1838-1927 рр.“. Вона розкривала **степі** становлення місцевої преси, її вкладу у **рвогортання** краєзнавчих досліджень. Окремі **саивчпши про** краєзнавство на Поділлі несли **х»»«ни і у** місцевій пресі, наукових

збірниках Ю. Сіцінського, В. Гериновича, Г. Зборовського, Г. Брілінга, В. Гагенмейстера, Г. Танцюри та ін. У цілому ці праці, дають уяву про роль і місце краєзнавства Поділля в українському краєзнавчому русі.

Однак, найбільш ґрунтовні дослідження з історії краєзнавчого руху на Поділлі і особливо у 20-30-х роках ХХ ст. з'явилися у період незалежності України. На це вплинуло дві причини. Перша, дослідникам стали доступні нові корпуси документів. По-друге, сучасні історики поділлєзнавці, виходячи з потреб суспільства, намагалися дати свою оцінку складних неоднозначних проблем, що викликало підвищену увагу у широких колах громадськості.

Найбільш плідно працює на терені вивчення подільського краєзнавчого руху В.С. Прокопчук. Його монографія „Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність“ стали новим баченням цієї проблеми, хронологічно вилаштувала перебіг основних віх краєзнавства Поділля, починаючи з кінця ХІХ-ХХ ст. Стосовно нашої проблеми то автор ґрунтовно розкриває зміст тогочасної краєзнавчої роботи, внесок десятків її організаторів,

Надзвичайно цінними стали праці Л.В. Баженова „Поділля у працях дослідників і краєзнавців ХІХ-ХХ ст.“ Кам'янець-Подільський, 1993., де в коротких біографічних довідках розкривається персональний внесок сотень поціновувачів подільської старовини, та „Історичне краєзнавство Правобережної України ХІХ - початку ХХ ст. Становлення. Історіографія-Віобліографія.“ Хмельницький, „Доля“, 1995. Оригінальними за своїй актуальністю та введенням нових документів стали роботи О.М. Завальнжжа та М.Б. Петрова³, Т.С. Бульби⁴, С.І. Кота⁵, К.Б. Дегтяр⁶ та ін. Вони вперше розкрили трагічні долі подільських краєзнавців.

Як бачимо, попри таку кількість праць проблема місця подільського краєзнавства у громадсько-політичному житті України 20-30-х рр. ХХ ст. залишається нез'ясованою. Між тим, як засвідчують документи, ми з переконаністю можемо констатувати наявність подільської школи краєзнавства у цей період, вагомих вплив її на пошук шляхів регіональних досліджень, формування постатей, які своїм внеском збагачили українську науку.

По-перше, зазначимо, що Поділля як своєрідний етнографічний та географічний регіон здавна стимулював регіональні дослідження. Задаємо, що краєзнавчий рух на Поділлі починає зароджуватися у середині ХІХ століття. Найбільш характерною тогочасною його ознакою був етнографо-фольклорний напрямок. Примітно, що

саме у складі етнографічної експедиції знайомився із Поділлям великий Кобзар - Тарас Шевченко.

У Немирові працював фольклорист Опанас звинувачень

МВруович, який залишив у спадок безцінний скарб - десятки тисяч записів народних пісень, лрислів'їв, приказок, балад.

Чимало подільських пісень подав у своїх •ідомих випусках видатний композитор Микола Лисенко. Серед його найбільш активних кореспондентів-подолян був Сергій Венгржиновський, який після закінчення Кам'янець-Подільської духовної семінарії вступив до Одеського університету, але через життєві обставини його не закінчив. Значний проміжок свого життя Венгржиновський провів у Гайсині. Звідси він адресував Миколі Лисенку багато пісень з Поділля⁷. Щедру фольклорну спадщину залишив також інший вихованець Кам'янець-Подільської духовної семінарії - Каленик Шейковський. Навчаючись на першому курсі історико-філологічного факультету університету ев. Володимира у Києві, Каленик Васильович підготував етнографічні та фольклорні розвідки аїд назвою "Быт подолян". Під аналогічною авзвою ці розвідки у двох томах були опубліковані у 1859-1860 роках. У них автор, на широкому

! фактичному матеріалі ознайомив читацький загал

із життям подолян, навів тексти пісень, казок, приказок, повір'їв, загадок. У числі № 9 за 1860 рік журналу "Современник" зазначалося, що і книга К. Шейковського має "слухні міркування філологічні, археологічні тощо", нею "покладено счаток добрий".

У середині XIX століття на Поділлі починають формуватися краєзнавчі організації. Одним з перших осередків краєзнавства стало Товариство подільських лікарів, утворене 14 І жовтня 1859 року у Кам'янці-Подільському.

І Оюлив його відомий лікар-науковець Олександр ІКремер, Діяльність цього товариства вже І висвітлювалася сучасними дослідниками. У Івонтексті цієї розвідки варто наголосити, що

■Товариство для того часу було чисельним. Серед старовини в

1136 його членів переважно були лікарі, аптекарі, природодослідники, ветеринари, дантисти з ІВодільської, Волинської, Київської губерній, а пкож з Бессарабії, Пруссії, міст Костроми, Вільно, ■Вологди, Архангельська, Варшави, Кракова, ■Парижа. У бібліотеці Товариства налічувалося Ё520 книг, створеному ним музеї - 5040 експонатів⁸,

І Товариство мало розгалужену організаційну ■структуру і поділялося на 11 груп, серед яких ■археологічна та нумізматична. Засідання Бїдбувалися 20-25 разів на рік. Крім спільних ■•сїдань Товариства, проводилися засідання ■■омісій, що розглядали переважно питання стану ■■едицини на Поділлі. Товариство розробило і ■•«твердило програму медико-топографічних

лення, документи з історії медицини регіону та про побутові умови Поділля тощо⁹".

На підставі доносів і висунення

у розповсюдженні національних ідей подільський губернатор на початку 1865 року вжив репресивних заходів до окремих учасників Товариства, а діяльність Товариства своїм рішенням врешті-решт заборонив. Відновити його вдалося лише 1878 року завдяки зусиллям К. Пшиборовського, О. Маркевича, доктора Ротте, Й. Ролле, А. Старцева¹⁰.

У цей період активізує свою діяльність і інший осередок краєзнавчої роботи на Поділлі-Подільський епархіальний історико-статистичний комітет, який було засновано 1865 року. Одним з його організаторів був відомий композитор М.Римський-Корсаков, який до 1900 року мешкав у с. Голоскові, поблизу Кам'янця-Подільського. Він зініціював написання у повітах нарисів про міста і села губернії, збирав документальні свідчення про життя регіону. Значну роботу у цьому напрямі вів колишній учитель Кам'янець-Подільської духовної семінарії Павло Глищинський, який Починаючи з 1850 року працював над складанням історичного опису Подільської епархії.

Щодо праць, де досліджувалося б історичне

минуле Поділля, то варто зазначити, що їх готували в основному вчені, які проживали поза межами губернії. Зокрема, археологічні дослідження тут проводив відомий історик В. Антонович. Історію краю частково розкривала праця М. Петрова-Батюшкова: "Подолья - историческое описание" (1891). Із фундаментальних праць можна виокремити: "Очерки известий о подольской земле до 1434 г." Н.Молчановського, "Барское староство" М. Грушевського з двома томами актів "Архива М. Юго-Западной России", "Историко-этнографический очерк Подолии" М.Сїмашкевича. Значним внеском до археологічної науки того часу була "Археологічна карта Подільської губернії", складена Ю. Сїцінським та робота В. Гульдмана "Памятники Подолии".

Таким чином, на зламі XIX-XX століть краєзнавчі осередки, а саме Історико-статистичний Комітет (згодом церковне історико-археологічне товариство), заснований ним музей, Товариство подільських лікарів, хоча і проводили дослідження краю, однак вони мали специфічний характер, вирішували вузькі проблеми і питання у рамках своїх інтересів. Краєзнавство у цілому на Поділлі залишалося сферою інтересів окремих ентузіастів. Та й по-іншому бути не могло, тому що більшість населення Поділля було неписьменним, далеким від вирішення краєзнавчих проблем. На кінець XIX ст., наприклад, на Поділлі нараховувалося 687873 особи у віці від 10 до 19 років. Питома вага освіченості серед них становила 36,9%. Та й серед інтелігенції

■ ■остережень у краї. На виконання цієї програми *Щ* Варшаві було видано п'ять випусків "Матеріалів *и*> топографії лікарської статистики Поділля". У Бих публікувалися статті, розвідки, повідом-

прошарок вихідців із Поділля був також малий. Це послужило основною причиною того, що досліджували комплексно Поділля переважно історики Києва, Вільно, Кременця, Херсона¹¹.

Початок ХХ ст. знаменувався розширенням тематики краєзнавчих пошуків. Краєзнавство стає більш векторним. Його тематична спрямованість,

проблематика, викристалізованість щодо завдань і методів пов'язується з іменами Ю. Сіцінського, Г. Брілінга, П. Вучинського, Н. Григор'їва, письменників Л. Глібова, С. Руданського, Л. Українки. Кожен із цих ентузіастів привносить у краєзнавство свої уподобання, однак вони мали одну спільну рису - любов до Поділля, його історії, бережливе ставлення до традицій та культурної спадщини краю.

По-друге, в період української революції і в наступні роки краєзнавчий рух на Поділлі міцно опирається на наукове підґрунтя, чим отримує додаткове стимулювання і оформлення важливого чинника громадсько-культурного життя, що проявилось у появі низки формувань краєзнавчого характеру. Це пов'язане з відкриттям у 1918 році в Кам'янці Українського державного університету. Тут сформовано викладацький склад із числа знаних учених, більшість з яких були обізнані з методикою та практикою краєзнавчої роботи. Поява вищого навчального закладу на Поділлі знаменує початок наукових засад у краєзнавстві Поділля. Вчені, викладачі, студенти університету утворюють два наукових товариства, беруть участь у підготовці правничого словника та біографічного словника діячів Поділля. До історичного словника української мови ними були передані 26600 карток.

В університеті як праобраз майбутніх громадських формувань виникає товариство у складі двох секцій¹² та науковий гурток природознавців¹³.

Поряд з Українським державним університетом певну роль у поширенні краєзнавчих знань, розвитку краєзнавства відіграє і Кам'янець-Подільський народний університет, відкритий 1 листопада 1919 року. Його метою було дати бажаним системні знання з історії України, української мови та літератури, діалектології, церковнослов'янської мови, історії західноєвропейської і слов'янської літератур, мистецтва, естетики, музики, історії наукового соціалізму, статистики, біології, фізики, астрономії, географії, геології та ін. Навчання мало тривати два роки. Вже на самому початку існування у цьому навчальному закладі навчалось 99 осіб.

Щодо краєзнавчого вивчення економіки Поділля, виробництва і виробничого побуту, то у цій справі виключну роль відіграло Подільське земство. Воно сприяло підготовці праці "Кустарні промисли Поділля", заснувало часописи "Економічна життя Поділля", "Село". У розвитку краєзнавчих досліджень певну роль відіграло також Подільське сільськогосподарське товариство, центр якого був у Вінниці. Товариство зніщувало працю під керівництвом проф. Устьянцева "Матеріали по обстеженню тваринництва у Подільській губернії".

Все ж, для розгортання широкої краєзнавчої

можливостей. Насамперед через нестачу кваліфікованих кадрів і коштів. Треба враховувати і те, що Поділля було ще ареною бойових дій.--

Така ситуація у краєзнавстві залишається до початку 20-х років. Повоєнна розруха, політична нестабільність, близькість кордону і пов'язана з цим репресивна діяльність спеціальних органів як ВУЧК, прикордонні загони тощо, відсутність і гостра нестача кадрів справляють гальмуючий вплив на розвиток краєзнавства. Однак потяг до налагодження кращого життя усе ж спостерігається! Важливим його осередком починає виступати Комітет охорони пам'яток старовини, утворений у лютому 1921 року наказом Кам'янецького повітвиконкому. Згідно цього наказу, Комітету надавалися широкі права щодо охорони пам'яток історії та мистецтва, навіть право на реквізицію речей, що мали історичну цінність. До складу цього органу увійшли історики Є. Сташевський, Ю. Сіцінський, художник В. Гагенмейстер, ботанік Я. Регула. Очолив комітет професор Кам'янець-Подільського університету П. Клименко, а після його арешту П. Клепацький. Комітет проіснував півтора року, але за цей короткий проміжок часу його зусиллями було врятовано цінну нумізматику колекцію, що містилася у музеї і була реквізована під час збору коштів на користь голодуючих Поволжя, проведено обстеження і реєстрація архівів, що стало запорукою їхнього збереження, складено опис будинків, башт фортеці. Члени комітету провели 12 наукових експедицій, екскурсій (природничих, мистецько-етнографічних) у Стару Фортецю, Карвасари, Врублівці, Демшин. На жаль, таку активну роботу було припинено через ліквідацію комітету 8 червня 1922 року. Всі підпорядковані йому інституції, а саме: архіви, музеї, передавалися до різних установ¹⁴.

На хвилі потягу до українського починає зростати авторитет "Просвіт". Нова влада намагається підпорядкувати їхню роботу на основі радянзації. З цією метою розробляється типовий статут цієї організації, положення якого забезпечують здійснення цього задуму. Цей статут давав підставу для перереєстрації "Просвіт". Коли до них потягнулися національно-свідомі елементи з метою об'єднати зусилля у розвії української культури, то владу це насторожило. І вона зробила все, щоб загальмувати цей процес. Коли ж цього не вдається досягти, влада застосовує репресії. І на кінець 1923 року "Просвіти" перестають існувати. Очевидно і боязнь старої інтелігенції призводить до закриття 1921 року Кам'янець-Подільського українського державного університету, на базі якого утворюються Інститут народної освіти і сільськогосподарський інститут. В університеті, згодом в Інституті народної освіти, сільгоспінституті, Вінницькому ШО (ліквідованому 1923 року) формується досить міцний кістяк учених-ентузіастів краєзнавчої роботи. Серед них: В. Геринович, Ю. Сіцінський,

роботи на цьому етапі не було реальних М. Білінський, П. Бучинський, В. Камінський,

О. Полонський, В. Храневич, П. Клименко та ін. Вони послідовно відстоюють ідею широкого розвитку краєзнавства, як основи економічного відродження краю, збереження його унікальної історико-культурної спадщини. Це сприяє зародженню різноманітних форм краєзнавчої роботи. Однією із перших в Україні, 19 серпня 1920 року у Кам'янці-Подільському починає діяти народна консерваторія. У задумі вона мала готувати вчителів музики та співу, які несли б музичну культуру широким верствам населення, Діяльність консерваторії як освітнього та краєзнавчого осередку пов'язується з іменами доктора музики В.Петра, співачки М. Литвиненко-Вольгемут, випускника Чехословацької Академії музики і співів З. Комінека і особливо фольклориста Миколи Грінченка (1888-1942)¹⁵. Навчаючись у Кам'янець-Подільському українському державному університеті на історико-філологічному факультеті 1921 року М. Грінченко захистив дипломну роботу: "Українська народна пісня як база художньої творчості". Після завершення навчання в університеті, працює у ньому викладачем історії музичної культури. У 1920-1922 роках - голова народної консерваторії, 3 1922 року викладає у музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка у Києві. З 1934 року - професор Київської державної консерваторії, а з 1938 - науковий співробітник Інституту українського фольклору. Автор понад 60 наукових праць, присвячених українській народній творчості, видатним українським композиторам XIX-XX ст., першого підручника "Історія української музики", виданого 1922 року в Києві.

До середини 20-х років на Поділлі, завдяки зусиллям Всеукраїнської Академії наук, окремих ентузіастів-науковців, формується низка нау-

хових установ, що стають осередками краєзнавчої роботи. На цей час діяли Кам'янець-Подільський і ШО, сільськогосподарський інститут, філія І сільськогосподарського науково-дослідного яомітету, подільський відділ Укрмету, Вінницька сільськогосподарська станція, Науково-дослідна І кафедра народного господарства і культури. 1924 І року при Вінницькій філії Всенародної бібліотеки І ВУАН відкривається Кабінет виучування І Поділля, а з 1925 року розпочинають діяти І Кам'янець-Подільське наукове товариство при І ВУАН та Кам'янець-Подільська і Вінницька І секції наукових робітників.

І Тільки їх перелік показує, наскільки І різнобічним стає краєзнавче життя на Поділлі і І його наукові форми. Про їхню активність свідчать І тукові записки Кам'янець-Подільського ІНО, І «окрема, у першому томі, що вийшов 1926 року І містяться 9 великих матеріалів. Привертає увагу І стаття В. Геріновича "До історії Кам'янець- І Подільського ШО". Фахово виважені, підготов-

лені на фактичному місцевому матеріалі статті професорів Л.Карети, О. Неселовського, І. Любарського, Т. Ганицького, викладача Ю. Філя. Том за обсягом має 24 друк.арк.¹⁶

Цілеспрямовану роботу вела науково-дослідна кафедра, що з 1922 року до 1927 переживала періоди значних реформувань. Зрештою 1927 року за постановою Укрнауки кафедра мала у своєму складі 29 співробітників, складалася із семи підсекцій і була підпорядкована сільськогосподарському інституту. У випуску праць №2 за 1927 р. ми простежимо цікавий матеріал професора А. Неселовського: "Наймити і наймички на Поділлі у XVIII ст.", І. Любарського "До питання словотворення", О. Мельника "Суданська трава та її економічне значення", В. Геріновича "Географія і її місце в системі наук".

Своєрідним краєзнавчим осередком було наукове товариство при ВУАН, перші організаційні збори якого відбулися 2 червня 1925 року. На них було обрано президію у складі: В. Храневич - голова, Ю. Сіцінський - заступник голови, В. Зборовець - секретар. Керівниками секцій стали: краєзнавчої - Ю.Сіцінський, історико-філологічної - О.Неселовський, соціально-економічної - Т.Недужий, педагогічної - В.Зборовець, природничо-математичної - В. Храневич. Склад товариства у 1925 році нараховував 67 учасників. На 01.01.28 - вже - 97, із яких 62 члени товариства проживали у Кам'янці-Подільському, а поза межами міста - 35¹⁷.

Основною формою роботи товариства стали доповіді, що проголошувалися на загальних засіданнях, і публікації у періодичній пресі. 1925 року було заслухано 12 доповідей, у 1926 - 15, у 1927 - тільки 10. Публікувати у збірниках ці праці товариство коштів не мало.

Серед найбільш змістовних доповідей, прочитаних членами товариства були: Т.Недужого - "Хлібна торгівля на Поділлі", К. Кржемінського - "Стінні розписи хат на Уманщині в порівнянні з стінними розписами на Поділлі", В. Зборівця - "Деякі підсумки Шевченкознавства за революційний період", В.Георгіївського - "З археологічних розшуків біля с Кадіївці", К. Кржемінського - "Оздоба селянських будівель на Кам'яниччині", Ю.Філя - "Значення збірника М. Максимовича "Українські пісні", С. Дложевського - "Розкопки Ольвії".

Багато зробив для розгортання краєзнавства на Поділлі Кабінет виучування Поділля Вінницької філії Всенародної бібліотеки ВУАН. З перших днів свого існування Кабінет під орудою В.Отюмановського повів енергійну роботу. З метою розширення сфери впливу при Кабінеті засновується Інститут наукових консультантів, яких було 20. Не маючи державної підтримки, він встановив зв'язки із 50 науковими установами Європи, Америки, Близького Сходу і майже із 150 установами на території України. Кабінет опублікував низку праць, що склали бібліотеку Поділлязнавства. У перспективі передбачалося опублікувати 17-18 праць із різних галузей знань.

Важливим у діяльності Кабінету стала робота з розгортання краєзнавчого руху. Для цього Кабінет розробляє і публікує у своїх випусках примірний статут краєзнавчого товариства, випускає інформаційні огляди діяльності краєзнавців, дбає про збереження видатних пам'яток. За планами Кабінету, наприклад, досліджувалася діяльність відомого композитора П. Ніщинського. Кабінет взяв також під охорону будинок М. Коцюбинського, де проживала його родина у Вінниці, й за дорученням Укрнауки опікувався ним. Кабінет організував експедицію до села Хомутівці, де народився письменник С. Руданський. Під час експедиції були знайдені нові документальні свідчення, що розкривали віхи життя письменника. Завдяки клопотанням Кабінету виучування Поділля Укрнаука домоглася від Кримського комітету охорони пам'яток старовини взяття під охорону будинків у м. Ялті, де жили Леся Українка і С. Руданський. На них було встановлено меморіальні дошки. Кабінет опікувався також впорядкуванням могили письменника Д. Марковича, похороненого у Вінниці¹⁸. До початку 30-х рр. він здійснив більше 30 випусків краєзнавчих видань.

Наслідком зусиль багатьох активістів краєзнавства у середині 20-х років стало те, що на цей час як організатори краєзнавчої роботи починають діяти комітети краєзнавства і бюро краєзнавства. Їх активними поборниками були В. Геринович, Ю. Філь, В. Отомановський, Ю. Сіцінський, Л. Данилов, Ол. Красівський, Н. Гаморак та ін. Особливо помітний ріст таких структур у районах і містах Поділля спостерігається після проведення у Харкові Всеукраїнської краєзнавчої конференції наприкінці травня 1925 року. У ній від Поділля взяли участь завідувач кабінету виучування Поділля В. Отомановський, консультант кабінету Ол. Савостьянов, професори В. Геринович, Н. Гаморак.

Ріст краєзнавчих структур на Поділлі характеризується конкретними фактами. Так, наприкінці 1926 року засновується Вінницьке округове краєзнавче товариство, (голова

В. Самутін) і Кам'янецьке округове товариство. На Проскурівщині розпочинає активну діяльність Бюро краєзнавства при педтехнікумі під керівництвом лекторів Л. Гайового, П. Альберта та Г. Кронберга. У середині 1926 року засновується Тульчинське краєзнавче товариство, фундаторами якого стало 20 місцевих працівників. Найближчим завданням товариства стало створення музею, для підтримки діяльності якого виконавчий комітет виділив 2000 крб. У вересні цього ж року засновані районні бюро краєзнавства у Дашеві, Липівцях, Лінцях, Межиріві, Жмеринці, Літині, Тиврові, Калинівці, Вороновиці, Красному Вінницької округи.

У процесі розгортання краєзнавчого руху відбувається організаційне вдосконалення його структури. 1926 року, наприклад, у Кам'янці-

Подільському створюється округовий комітет краєзнавства, що об'єднав навколо себе близько 200 краєзнавців¹⁹. Він мав секції геології, ґрунтознавства, сільського господарства, географії, ботаніки, зоології, народної освіти, статистики, мистецтва. На засіданні правління комітету 14 лютого 1927 року секретар комітету Савченко звітував, що на цей час проведено 12 районних конференцій, детально обстежено 2 села, вивчено бюджет селянських господарств, налагоджено досить широкі зв'язки з науковими установами УСРР, РСФРР, ВСРР, ЗСФРР, а за кордоном - Товариством ім. Шевченка у Львові. Порушено питання про заснування густої мережі метеорологічних та гідрологічних станцій, Оцінюючи ефективність діяльності краєзнавчих структур Поділля, зокрема Кам'янець-Подільського, Український комітет краєзнавства у своєму звіті на 1 січня 1929 року наголошував: "...слід зауважити своєрідну форму краєзнавчої праці на Кам'яничині. Округовий комітет краєзнавства зв'язаний із краєзнавчим товариством у Кам'янці і дванадцятьма районними організаціями, які об'єднують і направляють працю! численних гуртків при школах, сільбудах та клубках. Отже можна сказати, що Кам'яничина! перевела найповніше організаційні форми, спроектовані на першій краєзнавчій нараді, а робота! краєзнавча на Кам'яничині свідчить за цілковиту! правильність цих організаційних форм"²⁰.

По-третє, краєзнавство Поділля виростило! плеяду краєзнавців-активістів, науковців які! отримали визнання у всеукраїнському масштабі. І Це, Володимир Геринович - член Українського І комітету краєзнавства, Юхим Сіцінський - член І Львівського наукового товариства ім. Шевченка, І Кость Копержинський - член Ленінградського І товариства дослідників української історії, мови, І літератури, Володимир Отомановський, що І співпрацював з багатьма українськими виданнями І та видавництвами, Володимир Герасименко, який І згодом став секретарем Одеського наукового!

товариства та ін. І

Важливо, краєзнавство Поділля складний шлях становлення та розвитку. Воно! привнесло в краєзнавчий рух України оригінальні! форми організації та напрями наукових пошуків,! збагатило українську науку низкою оригінальних! праць, про що засвідчили більше як 30 випусків! бібліотеки Поділля краєзнавства Вінницької філії! Всенародної бібліотеки України та Кабінету! дослідження Поділля. У 20-х рр. на Поділлі було! започатковано випуск інформаційних бюлетенів! з досвіду краєзнавчої праці. Їх було 7, чого не! вдалося зробити в інших регіонах України та! Українському комітету краєзнавства. Крає-! знавство Поділля дало українській науці і! культури у цілому низку постатей, котрі заявили І про себе у загальнонаціональному масштабі. На І жаль, більшість із них загинули в горнилі І сталінських репресій 30-х рр. XX ст. І

Бюїтки

- р. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії. - К.: Генеза, 2001.- С. 9
- Щ* Огомановський В.Д. Краєзнавство на Поділлі; - Вінниця, 1926. - 68 с
- Ш* Завальнюк О.М., Петров М.Б. Винним себе **Г** не визнає...[В.О. Гериневич]//Репресоване **Г** краєзнавство.-К., 1991. - С 179-181
- Ш* **Бульба** Т.С. Краєзнавець М. Білінський // **Г** **Тези** XI Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1992. - **Г** С. 53
- к. **Кот** СІ. Честі свої не зрадив **Г** **ІВ.Д.** Отомановський]// Репресоване **Г** краєзнавство.- К., 1991. - С. 134-135
- Ш* **Дегтяр**К.Б. В.М. Гагенмейстер (1887-1938) - дослідник українського народного мистецтва **Г** // VII Подільська історико-краєзнавча **Г** конференція. Тези доп. - Кам'янець-Подільський. - К., 1991 С 192
- К. Рутковська О. Європейська місія Ф.Вовка // **Е. Збірник** музею діячів науки та мистецтва **К** **України.**-Т. 1.-К., 1930.-С. 40.
- Ш* **Баженова** С. Й. Ролле і Товариство подільських лікарів // Поділля і Південно-Східна **щ** **Волинь** в роки визвольної війни українського **Ш** **народу** середини XVII ст. Матер. Всеукр. **Г** **істор.** краєзн. наук.-практик. конф. Стара **Ш** **Синява**, 1998.-С. 270.
- Ш* Там само.-С. 271.
- Щ.* Там само.-С. 273.
11. Державний архів Вінницької області.-Ф.Р. 5257, оп. 1, спр. 8.-Арк. 4.
12. Кам'янець-Подільський міський державний архів. - ф.Р-582, оп.1, спр.17а. -Арк.16
13. Там само.-Спр.72 .- Арк.3
14. АлещенкоМ.І., РоманюкВ.Г., Попович М.Д. Діяльність Петра Миколайовича Бучинського в Кам'янці-Подільському (1911-1927)// Духовні витоки Поділля: творці історії рідного краю.-Ч. І. Матер, міжнародн. наук.-практик. конфер. 9-11 вересня 1994 м.Кам'янець-Подільський-Хмельницький, 1994. - С 36-37.
15. Нестеренко В.А. Кам'янець-Подільський комітет охорони пам'яток старовини, мистецтва і природи//Поділля і Південно-Східна Волинь в роки Визвольної війни українського народу середини XVII ст. Матер. Всеукр. істор.-краєзн. наук.-практик. конфер. 19 вересня 998 р.- Стара Синява.- С. 229-230.
16. Наше життя. - 1920. - №2.
17. Червоний кордон. - 1928. - 3 січня.
18. Філь Ю. До історії Кам'янець-Подільського Наукового при Українській Академії наук Товариства//Записки. - Т. І. - Кам'янець-Подільський, 1928.- С 93.
19. Інформаційний огляд дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі. - ч. 2. - 1926.- С IV.
20. Краєзнавство.-1928. - №6 - 10. - С. 91-92.